

Prawo o notariacie z 14 lutego 1991 r. – uwagi z okazji jubileuszu 30-lecia

Minęło już trzydzieści lat od chwili, gdy 14 lutego 1991 r. Sejm RP X kadencji uchwalił ustawę Prawo o notariacie (oraz ustawę zawierającą przepisy wprowadzające). To bardzo ważny jubileusz skłaniający do refleksji nad dziejami instytucji notariatu w Polsce. Prawo o notariacie z 1991 r. stanowiło swoiste podsumowanie zmian i domykało proces przekształcania polskiego notariatu dokonujący się na przestrzeni XX stulecia: od pierwszego ogólnopolskiego Prawa o notariacie z 1933 r., poprzez okres upaństwowienia instytucji działającej w formie państwowych biur notarialnych – z notariuszami jako urzędnikami państwowymi zgodnie z ustawą z 1951 r., formy pośrednie wynikające z ustawy z 1989 r. – aż po powrót do tradycyjnych, mocno zakorzenionych w kulturze prawnej rozwiązań wolnego notariatu.

Rządowy projekt ustawy Prawo o notariacie wpłynął do Sejmu 27 lutego 1990 r. (druk sejmowy nr 633), a po poddaniu pracom legislacyjnym stał się przedmiotem debaty parlamentarnej już w dniu 14 lutego, gdy został uchwalony przytłaczającą większością głosów (za głosowało 248 posłów, przeciwna była tylko 1 osoba, a 5 wstrzymało się od głosu). Przebieg dyskusji w Sejmie, odzwierciedlony w sprawozdaniu stenograficznym posiedzenia, stanowi bardzo ciekawe źródło ukazujące historyczne już wydarzenia i skalę zmian, jakim system prawa obowiązującego w Polsce był wówczas poddawany.

Zgodnie z ustawą z 1991r. notariuszom przywrócono status osoby zaufania publicznego, a jedną z ważniejszych dokonanych wówczas zmian stało się stworzenie organów samorządu notarialnego wyposażonego we własny zakres kompetencji. Nowe Prawo o notariacie wejść miało w życie po upływie dwuletniego okresu przejściowego. Choć przewidziano w czasie jego trwania dalsze, oparte na dotychczasowych zasadach równoległe działanie zarówno indywidualnych kancelarii, jak i państwowych biur notarialnych, to w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej, czynności sporządzanych przez notariuszy obu grup, a także samorządu notarialnego stosowano nowe przepisy z 1991 r.

Z perspektywy minionych trzydziestu lat na szczególne podkreślenie zasługuje niezwykle szybki okres transformacji i jej sprawny przebieg. Wraz z sukcesywnym tworzeniem kancelarii minister sprawiedliwości znosił istniejące państwowe biura notarialne, ogłaszając ich wykaz co 6 miesięcy, i przekazywał prowadzenie ksiąg wieczystych właściwym sądom. W sposób szczególnie określone zostały reguły powierzania obowiązków notariusza sędziemu, w wypadku prowadzenia ksiąg wieczystych w istniejących jeszcze państwowych biurach notarialnych.

W dniu 6 marca 1992 r. minister sprawiedliwości ogłosił pierwszy wykaz zarejestrowanych kancelarii, według stanu na dzień 16 lutego 1992 r. obejmujący 528 kancelarii. W krótkim czasie niespełna roku od wejścia w życie ustawy i zaledwie połowie okresu przejściowego na nowych zasadach zorganizowana została większość kancelarii. Do połowy 1992 r. likwidacji uległa większość działających dotychczas państwowych biur notarialnych, zaś w drugiej połowie 1992 r. przestały istnieć ostatnie z nich.

Zgodnie z przepisami wprowadzającymi Prawo o notariacie w 1991 r. odbyły się zgromadzenia notariuszy poszczególnych izb, które dokonały wyboru rad, ich prezesów, wiceprezesów i członków Krajowej Rady Notarialnej, a organy samorządu aktywnie uczestniczyły w przeprowadzonym procesie zmiany oblicza notariatu.

W dziejach polskiego notariatu rozpoczął się nowy jakościowo etap wymagający – po 30 latach od wejścia w życie ustawy – odrębnej charakterystyki uwzględniającej szeroki kontekst ustrojowy, społeczny i prawny, wykraczający poza zmiany samego Prawa o notariacie (do 2021 r. korygowanego w różnym zakresie ponad 60 razy). Fundamentalne zmiany dokonane w 1991 r. mogły zostać wprowadzone sprawnie i szybko m.in. dzięki żywej (także w powojennym okresie istnienia notariatu państwowego) tradycji podstawowych zasad i rozwiązań modelowych nowoczesnego notariatu. O sile tej tradycji, potrzebie odwoływania się do najlepszych wzorców stworzonych podczas ewolucji instytucji na ziemiach polskich, świadczy także fakt, iż podstawowe rozwiązania strukturalne i modelowe nowego prawa o notariacie z 1991 r. nawiązywały wyraźnie do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1933 r., unifikującego polski notariat.

Prof. Dorota Malec